

Tidsskriftet Fønix, Årgang 2018, s. 241–265

Tiden og sproget – 1968-2018

Sofija Pedersen Videke, komminister, Helsingborg, ordførende for Svenska Kyrkans "Gudstjänstutskottet" (gudstjernereste- og ritualudvalg)

Dette værk er licenseret under en Creative Commons Kreditering-
IkkeKommerciel-IngenBearbejdelse 2.5 Danmark Licens.

Tidsskriftet Fønix
www.foenix1976.dk
ISSN 2446-175X

Tiden og sproget – 1968-2018

Essayet er baseret på Sofija Pedersens Videkes oplæg på seminaret "Blev ånden sat fri? - Kirken i dag og arven efter 1968", Det Teologiske Fakultet 27. september 2018.

Livet er fuldt af skjulte fortællinger, lad os se på '68, nutid og fremtid og se, hvad vi finder.

1968 - internationalt og i Sverige

Symbolåret 1968, revolutionens og protesternes år, havde internationale begivenheder, der berørte hele verden: studenteroprør i Paris, som spredte sig til andre universitetsbyer over hele verden, krigen i Vietnam, der gav genklang i verdensomspændende FNL-grupper, fortsat kamp mod kernevåben, den sovjetiske invasion af Tjekkoslovakiet, mordet på Martin Luther King, som tilsammen blev starten på opløb og demonstrationer over hele USA, og vi kunne føje mere til: Biafra-provinsens forsøg på selvstændighed i Vestafrika, der forårsagede en sultkatastrofe, for ikke at glemme tiltagende protester mod apartheid i Sydafrika.

Også de lidt mindre begivenheder tæt på os, tæller med: Mordforsøget på den tyske kristne socialist Rudi Dutschke, der jo sidenhen fik sit virke i Århus, Andreas Baader som satte to varehuse i Frankfurt am Main i brand, musikgrupper som Beatles og Rolling Stones, der søgte nye indsigter, i både religion og politik.

1968 blev de olympiske lege holdt i Mexico City. Måske bedst kendt i form af billedet af 200-meterløberne Tommie Smith og John Carlos, der kom på første- og tredjeplads, og som under prisuddelingen hver især knyttede næverne og stak dem i vejret, da den amerikanske nationalsang spillede. Det var en Black Power-hilsen. De blev efterfølgende suspenderet. Men i øvrigt var det

også første gang, den olympiske ild blev tændt af en kvinde, den mexicanske hækløber Enriqueta Basilio. En skjult fortælling for mange.

I Sverige var der et eget, mindre og mislykket studenteroprør, tre dages okkupation af Kårhuset, i Stockholm. Desuden medførte voldsomme demonstrationer i Båstad, at Davis cup-tenniskampen mellem Sverige og Rhodesia blev indstillet, eller i hvert fald flyttet, i det den i stedet blev gennemført i al hemmelighed et par dage senere på den franske riviera. Det var også det sidste år i Sverige, hvor studentereksamen blev gennemført på den måde, man stadig gør i Danmark, dvs. med skriftlige og mundtlige eksaminer som man kunne dumpe og således blive nødt til at gå ud bagevejen. I Sverige har man siden dengang indført løbende eksaminer i stedet; man dumper ikke længere sidste måned, uge eller dag.

I 1968 havde den svenske pinsebevægelse 90.000 medlemmer, mens den maoistiske KFML, Kommunistiska Förbundet Marxist-Leninisterna, havde 700. KFML hørtes selvfølgelig en del, men var hverken særlig mange eller landsdækkende. Også i dag må vi minde hinanden om, at dem der får meget medieopmærksomhed ikke nødvendigvis er mange i antal, i hvert fald ikke særligt i relation til andre grupper. Der kan være mange skjulte fortællinger også i store bevægelser, som vi aldrig kommer til at høre.

1968 var valgår i Sverige. Socialdemokraterne havde styret landet i 36 år, med statsminister Tage Erlander siden 1946, længst siddende nogensinde i et moderne demokrati. Årets valgparole var *Erfarenhet och förnyelse*, erfaring og fornyelse, repræsenteret af Erlander og uddannelsesminister Olof Palme, der året efter blev ny partileder og statsminister. Socialdemokraterne fik det næstbedste valgresultat nogensinde og majoritet med lige over 50% af

stemmerne. Fornyselsen kom altså indefra, og ikke gennem at skifte regering.

En af revolutionerne i 1968 var den seksuelle. Selvom seksualitet blev et stort samtaleemne og også blev et skoleemne på denne tid, var det stadigvæk med udgangspunkt i heteroseksuelle forhold. Mens jeg forberedte mig, faldt jeg over den første svenske sexolog, Maj-Brith Bergström-Walan, engang jordemoder og uddannet missionær. Desværre kom hun aldrig afsted til Kina, pga. kommunismens indstilling til kristendommen. Hun var først gift med en svensk kirkehistoriker, men de blev skilt efter hendes medvirken i filmen "Kærlighedens sprog". Hendes livs længste relation var med den danske psykolog Helle Høpfner Nielsen. Da jeg læste om Helle Høpfner i "Dansk kvindebiografisk leksikon", indså jeg, at det ikke var nævnt med ét ord, at de to blev gift i 2007 efter 34 år sammen, og nu begge hviler på Skogskyrkogården i Stockholm. Endnu en skjult fortælling, endda i et leksikon, som kun omfatter kvinder...

Men det var også i 1968, at der blev holdt et stort økumenisk verdensmøde i Uppsala med temaet *Se, jeg gør alting nyt*. Egentlig skulle Martin Luther King have holdt indledningstalen, men han var som sagt blevet myrdet nogle måneder tidligere. Gennemsnitsalderen blandt de egentlige delegerede med stemmeret var høj, men man havde også 130 ungdomsdelegerede, der nu fik lov til at deltage i diskussionerne. Mødet afsluttedes med en for året så typisk okkupation af Uppsala Domkirke, hvor 400 unge simpelthen ikke forlod kirken efter den afsluttende gudstjeneste, men blev og malede plakater og holdt seminarer. Politiet kom, men greb ikke ind. En politimand valgte i stedet at tage del i samtalen, indtil besætterne næste dag fredeligt gik ud igen.

Sveriges 68-generation voksede op i et voksende velfærdssamfund, i et Sverige, der ikke tog aktiv del i 2. Verdenskrig. Det var en forskel fra den danske 68-generation. I 1968 var min danske mor lige blevet etableret på det tyske arbejdsmarked. Hendes fortælling kunne også være forblevet skjult, hvis jeg ikke her fortalte om en studiebegavet ung kvinde, der ikke kunne komme på universitetet og læse arkæologi, fordi mine bedsteforældre ikke havde råd. Hendes eventyrlyst og forældreoprør bragte hende til Tyskland, hvor hun så i stedet fik en karriere som røntgen- og forskningsassistent. Hun vendte hjem til Danmark ti år senere, med en manglende forståelse for ikke mindst dus-reformen, som jo var gået Tyskland forbi, og en følelse af at aldrig mere helt være helt hjemme i Danmark. Hun boede i Danmark i yderligere otte år, før vi flyttede til Sverige, hvor hun døde. Hun efterlod et stort teologisk bibliotek og hvert eneste nummer af tidsskriftet SKALK. Hun ligger dog, efter eget ønskemål, begravet på en højtliggende kirkegård med udsigt over Øresund og den danske kyst. Hun har lært mig utroligt meget om at kunne et sprog, og alligevel have svært ved at gøre sig forstået, fordi man ikke altid deler nøjagtigt samme erfaringer, når man en gang er flyttet.

Tiden – lineær, cirkulær eller et pendul?

Hvordan vi opfatter tiden, siger noget om både historien og fremtiden.

Man kan se på tiden som lineær. I så fald er menneskeligheden i en stadig udvikling, set over tid: op og frem, selvom det også en gang imellem måske står lidt stille, eller endda går lidt tilbage, og det kan gå op eller ned. Der er også en tydelig begyndelse og en tydelig ende på tiden.

Man kan også se tiden som cirkulær. I en af de kirker jeg har gjort tjeneste, en kirke med danske rødder, som der jo er i Skåne, kan vi se et middelalderligt livets hjul. Hvordan livet går op som barn, og ned som gammel. Her ses tiden, som noget der hele tiden begynder om igen med nye mennesker og nye liv.

Endelig kan man se tiden som et pendul. Det svinger frem og tilbage. Når det først er kommet for langt til den ene side, ved man at det svinger også tilbage igen. I virkeligheden er tiden, ligesom lyset, noget vi ikke kan fange i et enten-eller. Vi forstår tiden, og vores egne liv, både som lineær og cirkulær. Nogle gange kan vi også se pendulet svinge frem, og så tilbage igen.

Eller som Mikael Wiehe synger, i sangen ”Ska nya röster sjunga” fra 1988:

En enda sak är säker
och det är livets gång;
att allting vänder åter
att allting börjar om
Och fastän våra röster
ska mattas och förstummas
ska nya röster sjunga
ska nya röster sjunga

Alligevel forsøger vi at fange vores tid, og det vi oplever, med sprogets hjælp. Jeg levede overhovedet ikke i 1968. Når jeg nu skriver om dengang og det, der engang kommer, bruger jeg begge mine hjertesprog om de to lande, jeg altid vil føle mig tættest på. Alligevel er det noget mærkeligt noget at være indbudt som gæst fra udlandet. Jeg er på én gang hjemme, og fremmed. Jeg har kæmpet med at skrive dette, med et sprog jeg sjældent bruger fagligt og ærligt talt, efter min mor døde, ikke engang taler hver uge, selvom jeg hører det næsten dagligt. Det er en anden skjult fortælling.

Hjertets sprog er ikke kun ord, men også musikken, nogle gange i fælleskab. Salmer er et andet af mine hjertesprog. Selvom jeg som døbt ind i min fars serbisk ortodokse kirke, aldrig har tilhørt den danske folkekirke, har jeg altid levet med dem. De var en del af min opvækst, ikke mindst hos mine bedsteforældre i Roskilde. Da jeg blev præst i den svenske kirke – mit virke har altid været i det nordvestlige Skåne – mødte jeg mange danskere, der blev gift og/eller fik børn med svenskere eller havde dansk familie med til livets begivenheder i kirken, særligt ved begravelserne. Derfor fordybede jeg mig også sidste år i de 129 salmer, vi har til fælles i Danmark og Sverige, ikke mindst for at flere skulle kunne dele oplevelser med både tekst og musik i salmer, de ville have mulighed for at genkende og forstå – hvad enten mødet i kirken var glædeligt eller sørgeligt.¹

Vores tid

Vores tid har mange muligheder. Vi mødes over grænser på en måde som er ny takket være de sociale medier og den nye teknik. Jeg kan have daglig kontakt med mennesker over hele kloden, vi kan tale sammen og se hinanden. Samtidigt kan vi mere end nogensinde være ensomme og isolerede, hvis vi ikke er aktive eller har fundet nogen, der vil leve i samme filterboble som os selv. Sikkert er vi flere præster, der har oplevet at begrave mennesker, hvor ingen kommer til begravelsen.

I vores tid er der også nye konflikter. Sverige har ikke oplevet krig, men vi har til gengæld oplevet mord på både en statsminister og en udenrigsminister. Da jeg en tidlig morgen i '86, som nytilflyttet svensker løb ind til mine forældre og sagde, at statsministe-

1 Min salmekonkordans findes på min blog, sofijapedersenvideke.wordpress.com, i en dansk og en svensk version, med forklaringer om ligheder og forskelle mellem vores kirker og ritualer.

ren var blevet skudt, og at der ikke var morgenfjernsyn for børn, troede de mig ikke. De mente, jeg havde misforstået budskabet, fordi jeg ikke kunne nok svensk. Gid det var så vel...

Religion er også præget af konflikt, og religion tolkes i vores tid tit som noget negativt. Religion forbindes kun sjældent med noget godt i verdenen udenfor kirken. Religionsfrihed tolkes oftest som frihed fra religion, i hvert fald når det gælder andre religioner end en sekulær kristendom. Troende mennesker er i mindretal, og at tro på Gud og gå i kirke er ikke normen. Mennesker søger selvfølgelig stadig efter liv og sammenhæng, de søger bare på andre steder, end hos os i kirken. Men hvem ellers har et svar på spørgsmål om evigheden? Eller handler livet kun om det, der er her og nu?

Desuden er vores tid og kultur utroligt fokuseret på det individuelle menneske. Tro er kun relevant, hvis det taler til mig. Kirken er kun relevant hvis den giver noget til mig, personligt. Hvad vil det så i vores tid sige at være en luthersk folkekirke, som vi jo er her i nabokirkerne Folkekirken og Svenska Kyrkan? Hvordan forstås vi af vores samtid?

Svenska Kyrkan og dens budskab

For en tid siden blev jeg opsøgt af en mand, der gerne ville døbes. Han var en meget intellektuel mand, og vi talte om dåben. Han gav mig også sit syn på, hvad det var at være kristen. Han talte meget om gode gerninger, om at gøre sit bedste, ikke mindst for børnenes skyld, at man tog sit ansvar for den verden, vi efterlader.

Jeg blev lidt forbavset, og jeg svarede så, at det er vigtigt ikke at tage let på vores ansvar, og det er stort, men for mig er kristendommens vigtigste tese ikke præstationer eller et moralsk liv, men syndsforladelsen. Vi kan ikke lykkes hver gang, selv om vi an-

strenger os til vores yderste og stræber efter vores højeste idealer. Når vi mislykkes, uanset om det er stort eller småt, så er vi alligevel tilgivet. Dét er Jesu budskab, som tit bliver misforstået, fordi vi som kirke ikke er tydelige nok. Lov og evangelium.

Svenska Kyrkan har 6 millioner medlemmer, lige under 60% av Sveriges befolkning. Efter separationen fra staten gik det nogenlunde sådan, som religionssociologerne forudsagde. I gennemsnit har vi tabt ét procentpoint af vores medlemmer årligt. De år, hvor der er kirkevalg, hvor alle får et stemmekort hjem, er det flere, der forlader kirken; det samme gælder de gange, hvor debatten er gået højt, som da vielser af samkønnede par blev stemt igennem i 2009 – ja, eller selvfølgelig, når der fremkommer lokale skandaler. Svenska Kyrkan har 13 stifter med biskopper og én ærkebiskop, Antje Jackelén. Præsterne er ansat af menighederne, der kan være samlet i et pastorat. Kyrkoherden, en af præsterne, er chef i pastoratet.

De første kvindelige præster i Svenska Kyrkan blev præsteviet i 1960 efter en længere strid mellem kirken og rigsdagen. Den første kvindelige biskop, Christina Odenberg, blev bispeviet i 1997; hun var udpeget af regeringen. For øvrigt var det hende, der ordinerede mig som præst.

Svenska Kyrkan og den nye ritualbog

Det var på samme tid, den svenske kirke besluttede at der var brug for en ny ritualbog. Den svenske kirke brugte 21 år på at udarbejde en ny ritualbog, et arbejde der strakte sig over to omgange. Man begyndte første gang i slutningen af '90-erne med en række projekter, alle forårsaget af den forestående adskillelse af kirken fra staten. I år 2000 kom der et forslag til en ny ritualbog, hvilket dog blev afvist. Efter en årrække, hvor man havde slikket

sårene og forsøgt at 'omgruppere', begyndte processen på ny. Man gav en række direktiver for arbejdet. Man begyndte med grundprincipper i stedet for et konkret forslag til ritualbog, og om disse principper var de allerfleste enige. Det handlede bl.a. om, at alle gudstjenester skulle følge samme liturgiske *ordo*, men at man kunne have forskellige alternative bønner under selvsamme ordning. Gudstjenesten indledes efter denne ordning med *samling*, så følger *ordets gudstjeneste*, hvis der skal være nadver, da *måltidet* og afsluttes altid med en *sendelse*.

Heri er principperne afspejlet, men hvilke konkrete direktiver, var der tale om? De første direktiver til arbejdet handlede om en sproglig tilpasning til den bibeloversættelse, man vidste skulle komme i form af "Bibel2000", en indførelse af økumeniske oversættelser af trosbekendelserne og fadervor i selve liturgien, og dertil at ritualbogen skulle være i overensstemmelse med "Kyrkoordningen", forordningen, der regulerer Svenska Kyrkan efter år 2000, hvor kirke og stat blev adskilt, istedet for den tidligere kirkelov.²

Efterhånden fulgte en række tillægsbestemmelser om et inklusivt sprog, om arbejdet med den liturgiske musik, som man ønskede skulle være "enkel, folkelig og glad", at der skulle laves analyser af konsekvenser for børn (det vender jeg tilbage til), og endelig at man skulle tage hensyn til konsekvenser af forskellige overenskomster som den kirken havde indgået med andre trosamfund. Størst indflydelse havde dokumentet "Guds vägar", som var skrevet sammen med det jødiske samfund og bl.a. tager afstand fra den såkaldte erstatningsteologi, men også samtalerne med det samiske folk erkendelsen af den svenske kirkes medvirken til overgreb på samerne, spillede en afgørende rolle for det

2 <https://www.svenskakyrkan.se/kyrkoordningen>

endelige resultat. Et eksempel på denne tilpasning er ”Inledningsord 6”:

Fjällens och det öppna landskapets Gud,
skogarnas och den rika mångfaldens Gud,
sjöarnas, havens och det pulserande livets Gud,
du som är med oss där vi lever och bor,
I din närhet vill vi vara, i ditt namn vill vi be.

Det konkrete arbejde var influeret af af gudstjenestelivets faktiske udfordringer i forhold til ritualbogen. En sådan skal have både fastlagte elementer, der gælder for hele kirken, men også have mulighed for lokal udformning og præg. Der skal både være faste formuleringer såvel som stor alternativrigdom, idet der både skal være mulighed for genkendelse som fleksibilitet. Vi fejrer gudstjeneste i middelalderkirker ude på landet, i teglkirker bygget i byernes udkanter og i store katedraler i stiftsbyerne. Begge vore folkekirker, den danske og den svenske, rummer en historisk stor teologisk bredde. Når vi besøger familien og går i deres kirke, da skal vi også på dét sted kunne genkende liturgien og vide, at vi fejrer den samme gudstjeneste i vores fælles kirke.

Havde man i den svenske kirke vidst, at det ville tage så lang tid at udfærdige en ny ritualbog, er jeg sikker på, processen ville være blevet tilrettelagt anderledes. Trods alt havde man tre forslag, hvoraf de to blev sendt ud og brugt i o. 30% af alle menighederne i Svenska Kyrkan, der deltog i forsøgene med en ny ritualbog. Alle kunne sende svar ind på, hvordan man syntes de fungerede. Det kan opfattes som en langsommelig proces, men også nødvendig proces hvis man vil tage hensyn til menighedernes synspunkter. Ikke desto mindre, har den gamle 1986-ritualbog aldrig været så populær, som da der blev tale om at lave en ny! Pludselig hyldede alle den bog, der ellers ikke var blevet brugt særlig flittigt før. Det var faktisk et af motiverne til at begynde ar-

bejdet med en ny ritualbog, at der var lidt for mange der ikke brugte denne 1986-ritualbog. Desuden havde Läronämnden allerede i '86 konstateret denne ritualbogs maskulint dominerede sprogbrug.

Min rolle i processen har været todelte. Jeg har som alle andre, kunnet læse med, og jeg har kunnet indsende hørings svar, da de nye ritualbogsforslag blev tilladt som forsøgsordninger. I min menighed har vi haft mulighed at prøve forslagene og vurdere, hvordan vi syntes, at det virkede.

Men en unik mulighed for at påvirke ritualbogen, havde jeg i kraft af at være folkevalgt medlem af kirkemødet. De seneste 12 år har jeg siddet på en af de 251 pladser i det svenske kirkemøde, altså en synode, der vælges ved et demokratisk kirkevalg hvert fjerde år. Jeg er valgt for den største gruppe, Socialdemokraterne, og jeg modtog tilliden at være formand for gudstjenesteudvalget, et af otte stående udvalg. Jeg er lige blevet genvalgt for den næste valgperiode.

Selvom jeg som formand for netop gudstjenesteudvalget har haft stor mulighed for at præge den nye ritualbog, er det endelige resultat ikke den ritualbog, jeg personligt ville have udfærdiget, hvis jeg havde haft mandatet alene. Langt hen ad vejen ligner den sin forgænger fra 1986. Der er dog flere alternativer i den nye ordning, og den indeholder en del "gammel" musik som var spredt og brugt, men ikke fandtes samlet i musiktillæg til ritualbogen; dertil kommer flere nye musikserier, hvoraf to blev komponeret til 2012-ritualbogsforlaget.

Ritualbogen af '17, som den nye ordning kaldes er resultatet af såvel brug med tilhørende svar som omarbejdelser og masser af kompromisser.³ Dermed er den også et resultat af den svenske kirke, sådan som den ser ud i dagens Sverige. Det var, hvad der var

3 <https://www.svenskakyrkan.se/kyrkoandboken>

muligt lige nu. Det indebærer, at der findes bønner, jeg helst ikke bruger, ligesom der er bønner, jeg elsker. Den nye svenske ritualbog viser den teologiske bredde, der findes i den svenske kirke, og rummer meget mere end det, jeg selv bruger. Netop derfor er det en meget stærk bog.

Alligevel er der nogle spørgsmål, som jeg synes, vi ikke var gode nok til at minde hinanden om; spørgsmål som jeg ved blev diskuteret i arbejdsgrupperne, men ikke blev debatteret nok i menighederne. Det gælder fx:

Hvorfor har vi i det hele taget en ritualbog?

Hvad er en ritualbog – behøver vi overhovedet en?

Hvis er ritualbogen?

Jeg tror at det er vigtige spørgsmål at stille i en luthersk folkekirke, der skal være landsdækkende – sådan som det faktisk står indskrevet i ”Kyrkoordningen”, at Svenska Kyrkan skal være. Men med det forbehold, at mennesker er mere *rørlige* i dag, at man måske fejrer gudstjeneste tit, men ikke altid i den samme kirke og alligevel ønsker at understrege genkendelsen. Desuden behøver vi præster en forståelse af, at vi nok leder gudstjenesten, men ikke ejer den. Gudstjenesten skal rumme hele livet, og netop derfor vækker vores ritualbog følelser, ikke mindst i en tid hvor det ikke er normen at tro på Gud, ja, selve troen kan virke provokerende. Særligt når kirkens tro ser anderledes ud end menneskers forestillinger om tro.

Fake news

Grunden til, at jeg overhovedet fortæller om denne nye svenske ritualbog i en dansk sammenhæng, er givetvis, at danskerne i den-

ne sag var ofre for *fake news* efter dens vedtagelse i 2017. Nogen spredte de falske nyheder om, at man ikke længere måtte bruge ordet ”Fader” om Gud, og at man skulle bruge det kønsneutrale ord ”hen”, når man talte om Gud.

De første etablerede medier, der bragte denne nyhed, var danske medier. Da jeg opdagede det, stadig tilstede ved kirkemødet i Uppsala, kontaktede jeg straks dette medie og forklarede på dansk, hvad der var forkert, og hvad den svenske kirkes kirkemøde faktisk havde besluttet. Hvor ville jeg gerne have set ansigtet på den stakkels redaktør, da han forstod at han blev skældt ud på dansk af en svensk kirkepolitiker, der mildest talt var meget oprørt over, hvad jeg mener var journalistisk sjusk. Dét forslag, vi vedtog med en række justeringer, havde ligget på kirkens hjemmeside i et halvt år. Det ville ikke have været for meget besvær at gå ind og lave en elektronisk søgning på ordet ”Fader”. I den vedtagne ritualbog bliver det en liste på 146 gange.

Dagen, hvor denne falske nyhed ramte aviserne, var min sidste dag i Uppsala, før jeg skulle hjem til familie og arbejde i Skåne. Flere og flere medier ringede. For at den sande historie vitterlig skulle både nås og forstås af medierne, blev der indspillet små film, hvor jeg forklarede hvad vi egentlig havde besluttet. For sikkerheds skyld lavede vi nøjagtigt de samme film på både svensk og dansk!

Da dansk fjernsyn rapporterede det korrekte, brugte man klip fra den version, hvor jeg taler svensk. Nyheder skal gå så hurtigt nu om dage. Der er ikke tid eller plads til at forklare at formanden for den svenske kirkes gudstjenesteudvalg er danskfødt, selvom hun hedder Pedersen til efternavn og, som alle andre dage, havde et Dagmarkors om halsen. De danske tv-nyheder kunne have fået det hele forklaret på dansk – og dermed gjort forståelsen lettere blandt danskerne og deres eventuelle fordomme mod svenskerne.

Denne oplevelse har givet mig et helt nyt syn på medier, på nyheder og på sandheden. Det har også bekræftet over for mig, at der er et meget stærkt lillebrorkompleks i Danmark i forhold til Sverige – noget der helt sikkert bidrog til, at netop Danmark og danske medier så hurtigt hoppede på denne nyhed og kildekritikken spillede fallit. Flere blev spurgt om, hvad man nu mente om den nye ritualbog i Sverige, endda danske biskopper, der svarede på spørgsmål uden at tjekke, om det nu også passede, at svenskerne virkelig ikke længere sagde Fader om Gud. Der var pludselig ikke særlig meget af hverken *peace*, *love* eller *understanding* mellem vores folkekirker...

Det følger et mønster, når danskere forholder sig til svenske forhold. Det er nok ikke en tilfældighed at Benny Andersen skrev om svenske Svante, der ikke kan komme hjem uden at blive søsyg, at danskere sidenhen har haft et lidt komisk syn på svenskerne.

Noget om snakken...?

Den almindelige danskers reaktion var også en stor overraskelse. De fandt i hvert fald, at der var et eller andet om snakken. De fleste teologer er enige om, at vores treenige Gud ikke er bundet til ét køn, at Gud er meget mere end alle de billeder, vi kan bruge. Alligevel mente almindelige folk, at de dér svenskere var godt tosede, for alle ved jo, at Gud er en han og alles Far. Når vi teologer bruger andre bibelske billeder og fortællinger, er de jævnt hen ukendte for de fleste mennesker. Det er os, der som kirke, har bidraget til dette meget maskuline billede af Gud, og gennem vores udeladelse har vi bevidst gjort de feminine billeder ukendte for den store majoritet. Det gælder ikke mindst i det liturgiske sprog.

Nogle gange er vi blevet vant til at sige ”han” om Gud, uden at det nødvendigvis handler om maskulinitet. I gudstjenesten synger vi fx nu: ”Ära åt Gud i höjden och frid på jorden, bland människor som Gud älskar.”

Og hvad er det, der gør, at vores konfirmander godt kender ligheden om den fortabte søn men ikke om kvinden med den fortabte mønt? I Sverige synger vi salmen *Bred Dina vida vingar, o Jesus över mig*, hvilket direkte er hentet fra billedet af Gud som en høne, som Jesus omtaler sin længsel efter Jerusalem som i Mattæusevangeliet 23,37 (med parallel Luk 13,34).⁴ Salmens forfatterinde er Lina Sandell-Berg. Hun blev imidlertid tvunget til at ændre en sætning i salmen ”Kun en dag, et øjeblik af gangen”, hvor hun egentlig skrev: ”Han som bär för mig en moders hjärta...” På Sandell-Bergs tid i slutningen af 1800-tallet kunne man ikke rumme, at Gud kunne beskrives som både maskulin og feminin i en og samme sætning.

Jeg skal sige det, som det er: Jeg blev meget overrasket over danskernes reaktion, fx som det kom til udtryk i kommentarfeltene på de sociale medier. Sverige anklages jo tit for at være politisk korrekt og have et mere snævert forhold til, hvad der er socialt accepteret at sige. Burde det så ikke også, netop i Danmark, være muligt med en endnu større spændevide i den teologiske debat? Og hvis det virkelig forholdt sig sådan, burde man ikke være særlig overrasket over, at det religiøse sprog kan være meget mere mangfoldigt og mangefacetteret end det er i dag. Alligevel oplever jeg, at almindelige danskere, mere end mange andre, er

4 Redaktionel bemærkning: Dette feminine billede af Herren som en høne kendes i dansk salmetradition også i Grundtvigs ”Som hønen klukker mindelig” (DDS 409), hvor Grundtvig dog stadig bruger de maskuline, personlige pronominer, når han ligner ”ham” (=Gud) på ”hønen”: ”Hos ham er fred og hvile ret,/ hans åg er godt, hans byrde let,/ som hønens for de spæde!”

uforberejede på at blive udfordret i det kirkelige sprog, selvom de gerne modtager udfordringer på så mange andre områder.

Desuden er faktaresistensen tydelig. Folketingets formand, Pia Kjærsgaard (Dansk Folkeparti) er siden blevet ved med at hævde, at vi i den svenske kirke diskuterede brug af ordet ”hen” i ritualbogen – hvor hun så ellers ved det fra? Det svenske Kirkemødet fører en ordret mødeprotokol. Mine danske tilhørere og læsere er derfor velkomne til at lede efter sådan en diskussion om bruget af ordet ”hen” tirsdagen den 21. november, hvor vi brugte hele dagen til at debattere og komme med ændringsforslag i den ritualbog, vi vedtog om torsdagen. Protokollen ligger selvfølgelig også på kirkens hjemmeside.⁵

Et inklusivt sprog

Sverige er kendt for at byde indvandrere velkomne. Det gælder også danskere. Hvis I synes, at jeg fremfører et nogenlunde godt dansk, selv om jeg aldrig er gået i dansk skole, skyldes det to ting. For det første at min mor var omhyggelig med, at vi skulle blive ved med at tale dansk, da vi flyttede til Sverige, dengang jeg var 5 1/2 år gammel. For det andet at jeg undervejs hele min skoletid modtog dansk modersmålsundervisning, hvorfor jeg derfor også har svenske gymnasiekarakter i faget dansk. At få lov til at tale flere sprog godt er en vigtig nøgle til integration, og gør det muligt at have ben i flere lande – selvom det er svært at holde ved lige.

Et af de nye mulige bøttesvar fra ritualbog ’17 er ”Kyrie, Herre, forbarm dig”, der stammer fra Syrien ligesom mange af de nye svenskere: ”Moran ethra, ha ma’ lain”. Det religiøse sprog har også brug for at have flere sprog. Vi ved, hvor vigtigt det er at

5 www.svenskakyrkan.se/kyrkomötet

kunne læse og tolke Bibelen ud fra grundsprogene, men vi ved også, hvor berigende det kan være at læse forskellige bibeloversættelser både på vores eget og på andre sprog. I sommer hørte jeg i radioens morgenandagt fx Salme 143 om sjælen, der længes efter Gud, som jorden der længes efter vand. På svensk hedder det: "Jag sträcker mina händer mot dig, öppnar mig som törstig jord." Men i den danske oversættelse står der: "Min sjæl tørster som den udpinte jord efter dig." Pludselig så jeg min egen græsplæne i haven, med sprækker i jorden og det korte brune græs, som lige netop dét: udpint. Jorden er tørstig, men den danske oversættelse gav længslen efter Gud et helt nyt billede for mig. Det er ikke bare tørst, det er at være udpint, næsten indtil døden og strække hænderne ud en sidste gang, med sine sidste kræfter.

I min studietid læste vi den danske teolog og religionspsykolog Bent Falks bog "At være der hvor du er". Først læste jeg den svenske oversættelse, indtil jeg ud fra et spørgsmål i bogen tænkte, at svaret var helt hen i vejret. En patient stiller spørgsmålet: "Er jeg god nok?" Den svenske oversættelse var ordret: "Är jag god nog?" Men patientens spørgsmål, om end eksistentielt, handler ikke mest om godhed, men om at være tilpas. En mere korrekt oversættelse ville have været: "Är jag bra nog? Duger jag?"

Jeg valgte at læse videre på originalsproget.

I en oversættelse risikerer vi misforståelser, men noget går også tabt, hvis man ikke er omhyggelig og varsom med sproget. Men en gang imellem er det, som om sproget giver nye muligheder. En af forandringerne i den svenske ritualbog fra 2017 er en sproglig tilpasning til Bibel2000, der i doksologien skriver: "I Faderns och Sonens och den heliga Andens namn."

På svensk har vi den dejlige grammatiske form *reale*, der med sin a-endelse, rummer både den hebraiske femininumsform af *ru-*

ach ('ånd'), ligesom den tilsvarende græske neutrumsform af *pneuma*.

Et inklusivt sprog handler om at lade sproget have en større rigdom og variation end blot det normative, hvad der tit er lig med det maskuline. Men der er ikke begrænset til køn. Det kan også handle om hudfarve, om alder, om klasse, om funktionalitet eller handicap. Et inklusivt sprog handler ikke om begrænsning, men om bevidsthed. Det handler også om at lade sproget sprænge samme grænser som vores grænseoverskridende Gud, der ikke engang lader sig begrænse af døden.

Da den svenske kirke først begyndte at arbejdede med et inklusivt sprog i den kommende ritualbog, var det oppe at vende i Läronämnden. I dette lærenævn sidder de 13 biskopper, ærkebiskoppen og yderligere otte teologer. Dengang havde den svenske kirke endnu ingen kvindelige biskopper. Majoriteten var altså mænd. Det er også en skjult fortælling, om en mandlig majoritet, som altså inddrog indsigter fra den feministiske teologi. Man havde i samme forbindelse også en høring om inklusivt sprog. Det var en amerikansk professor, Gail Ramshaw fra Evangelical Lutheran Church of America, der i 1995 udgav bogen "God beyond gender". Interessant, ikke mindst med tanke på den enorme reaktion på de fejlagtige oplysninger om den svenske kirkes nye ritualbog, at det altså oprindeligt var en amerikansk påvirkning. Pendulet er nu svunget tilbage, også i USA, på mange forskellige måder.

Tre veje for det sproglige arbejde

Professor i kirkevidenskab ved Uppsala Universitet Ninna Edgardh Beckman, der har skrevet den gudstjenesteteologiske fremstilling "Jämställd i Kristus", viser tre måder eller veje for at arbejde med sproget i liturgien og kirken.

Den første vej, den neutraliserende vej, er vejen, hvor man aktivt erstatter grammatisk kønsbestemte ord med neutrale, fx ændrer "Fader" til "Livets kilde". Problemet med denne vej er, at vi ved at afkønne kan påvirke gudsrelationen negativt, fordi vi får svært ved at relatere til Gud, når vi ikke kønsbestemmer. Vi forstår heller ikke, hvor grundlæggende der er at hankøn og guddommelighed er lænket sammen i vores bevidsthed.

Den anden vej er at komplementere maskulint med feminint og lade Gud være både Far og Mor, han og hun. Denne vej er problematisk, hvis den bygger på forudfattede meninger om mandlige og kvindelige egenskaber i gudsbilledet og kan skabe en dualisme, som feministisk teologi kritiserer.

Den tredje vej er endnu sværere, men mener Ninna Edgardh Beckman, så burde denne være at foretrække. Den udgår nemlig fra den påstand, at ord med feminint genus, ligesom maskuline, kan bruges lige godt, når vi taler om Gud, men at begge også har deres begrænsninger. Intet sprog kan fuldt ud indfange Gud. Vi kan tale om Gud kønsneutralt eller komplementerende, men vi skal vide, hvorfor vi gør det, og at det ikke rummer helheden. Målet er et befriende sprog i den aktuelle sammenhæng.

For at efterligne den førømtalte så kendte salmedigter, Lina Sandell-Berg, kan man altså tale om Herren som "hun" for dermed at bryde vores billede af Gud som kun mandlig. Vi har en tendens til at opfatte det traditionelle maskuline sprog som neutralt. Det er ikke ordet "hun", der gør sproget kønnet, vi er bare så vant til, at det maskuline, androcentriske er en neutral norm. For at sproget skal være befriende, skal det vise hen på mangfoldighed. Der er forskel på at sige, at Gud har skabt Manden og Kvinden i ental, og at sige at Gud har skabt kvinder og mænd i pluralis.

Det inklusive gudstjenestesprog

Da man arbejdede med den nye ritualbog ville man først lade hele bogen præges af det inklusive sprog. Mange var kritisk indstillede over for det hidtil gældende, klassisk maskuline sprog. Men efterhånden gik tidens pendul tilbage, og forsøgsordningerne blev kritiseret for at have taget for mange af de klassiske begreber væk. Det endelige resultat indeholder derfor mange forskellige alternativer, hvor nogle bruger et ikke-inkluderende og maskulint præget sprog, mens andre er inklusive og omtaler Gud mere kønsneutralt.

Man har forsøgt at udvide brugen af bibelske metaforer, sådan at Bibelens rigdom af forskellige billeder på Gud kan være blive en del af den svenske kirkes gudstjenester ved netop at komplementere tidlige brugt materiale med nyt, inklusivt præget sprog.

Hvis jeg nu skal være lidt selvkritisk, så kan jeg sommetider synes, at vi lidt for ofte har valgt det enkle og inklusive ord på tre bogstaver, "Gud", som jo egentlig kommer fra det hebraiske Jeg er, altså verbum. Men sproget bliver rigere, hvis vi også aktivt beskriver den Gud, vi tror på. Det er, som om noget mangler; i stedet kunne man sige:

Livets og kærlighedens Gud.

Vores nåderige Gud.

Himmelske Far, du som er som en far og en mor for os...

Jeg voksede op med en ortodoks far og i et ortodokst kirkemiljø. Og når vi som lutheranere taler liturgisk om Gud, mangler jeg en del af deres rigere liturgiske sprog. Gudstjenesten indeholder imidlertid mere end kun det liturgiske sprog. Vi har også prædiken og bibellæsningen. I Danmark er der to tekstrækker, i Sverige er der tre. Men jeg tror, at netop det liturgiske sprog, der jo er

mere ensartet fra søndag til søndag, også er nødt til at være inkluderende; vi kan ikke nøjes med at gøre prædikenen inkluderende eller holde os til, at bibelordet i sig selv er det.

I sommer genbesøgte jeg Hornbæk Kirke. Jeg havde glemt altermotivet, og så det med nye øjne. For hvor tit ser vi egentlig kvinden ved brønden i Sykar som altermotiv, eller kvinder overhovedet som centrale religiøse motiver i kirkerne? Det er betydeligt oftere navngivne mænd, selvom en majoritet af gudstjenedeltagerne ofte er kvinder – sådan er det i hvert fald i Sverige.

Dåben er vel det mest inklusive eksempel vi kan forestille os; en hellig handling, der viser hen på samhørighed udover alle grænser. Sådan her kan det udtrykkes:

Vi döps till gemenskap med Jesus Kristus,
 med alla som genom tiderna och över hela jorden vill följa
 honom i liv och död,
 med hopp om uppståndelse.
 I dopet görs inte skillnad på människor. Ingen är störst eller
 minst, först eller sist.
 Alla är ett i Jesus Kristus. ⁶

Mellanmjölkens land

Kan inklusion gå for langt? Det tror jeg egentlig ikke, men forsøg på at inkludere én gruppe kan udelukke en anden gruppe. Jeg var på ferie med min mand og mine børn i Stockholm, og jeg ville gerne til gudstjeneste i domkirken. Mine børn var sidste sommer i alderen 1-13 år. Vi fandt ud af, at der var middagsmesse kl. 12. Vi blev mødt med en varm velkomst af domprovsten. Vi fandt plads i koret, og da klokkerne ringede os sammen, fik vi også gudstjenesteordningen udleveret på papir – sådan gør man næsten altid i

⁶ Inledningsord 15, bruges også til dåbspåmindelse, f.eks. i midnatsmesse påskemat.

Sverige. Det hele var dog på engelsk, for de fleste, der kom til denne type af gudstjenester, formodedes at være turister. Liturgien fulgte dog den almindelige svenske gudstjenesteordning, men alt, også læsningerne og prædikenen, var altså på engelsk. Pludselig var mine børn, der ellers er meget vant til at gå i kirke, på Herrens mark. De forstod ingenting... Turisterne var ærligt talt ikke særligt interesseret i at deltage, fx var vi få, der gik frem og modtog nadver og endnu færre, der deltog i hele messen, selvom den kun varede tyve minutter. Så for hvis skyld holdt man denne gudstjeneste på engelsk? Hvem ville man inkludere? Og når vi selv fejrer gudstjeneste i udlandet, vil vi så gerne inkluderes, eller vil vi gerne have den ægte oplevelse af, hvordan det plejer at være, blive tiltalt på et sprog, som vi måske ikke behersker, men alligevel genkender i form af liturgien?

I den svenske kirke er vi desuden vant til at lave noget, der kaldes *barnkonsekvensanalys* – alle beslutninger skal tage i betragtning, hvordan forskellige valg påvirker børnene. Det betvivler jeg, at man havde gjort her, for her regnede man åbenbart ikke med, at svenske børn skulle fejre gudstjeneste. Jeg vil selvfølgelig altid have at mine børn skal have gode oplevelser i kirken. Men en gang imellem har jeg selv følt mig ekskluderet i kirken, når liturgien ikke er, som jeg er vant til. Det kan også være god træning, for os som ellers er meget kirkevante, at føle denne usikkerhed, som mange af vores kirkebesøgere, oplever.

Alle billeder vi bruger, begrænser. Gud er altid mere end mandligt eller kvindeligt, altid mere end det billede, vi bruger lige for øjeblikket. Derfor behøver vi mange forskellige billeder, både fra Bibelen og fra såvel kristendommens historie som nutid. På denne måde inkluderer vi mere, end vi ekskluderer.

De kommende revolutioner

Gudstjenesten er således på vej til forandring. Men hvor er de kommende revolutioner og protester? Fra sidste år tror jeg mange vil huske *#metoo* og alle de tilhørende fortællinger og *hashtags*. Vi er kun lige begyndt at åbne for en ny bevidsthed mellem mænd og kvinders magtforhold. Faktisk kom der tilmed et opråb i *metoo*-rørelsen fra den svenske kirke. Det var selvsamme dag, hvor vi endeligt vedtog den nye ritualbog, men hashtagget *#vardeljus* blev skyllet væk af al den *fake news*, der som sagt knyttede sig til præsentationen. Det var dem, der spredte den fejlagtige information, sikkert godt tilfredse med, fordi de, der ikke kan lide en ritualbog med et inklusivt sprog sikkert også er nogle, der mener, at nu går det altså for langt med alt det andet også...

Den største *metoo*-begivenhed i Sverige var nu nok alligevel de meget mærkelige sager omkring *Svenska akademien*, hvor man ofrede den kvindelige sekretær og dobbelte professor Sara Danius, hvis *signum*, en bluse med sløjfe i halsen, efterfølgende blev flittigt brugt af alle mænd og kvinder, der ville vise hende og de andre, der opgav deres arbejde i Akademien deres støtte.

Metoo er en revolution i tiden. Personligt ville jeg også ønske, at vi over hele verden talte mere om det, der på svensk hedder *funkofobi*, dvs. vores angst for mennesker med normudfordrende funktionalitet, det der sommetider, og i hvert fald på dansk, kaldes handicap. Her findes yderligere en skjult fortælling. Jeg er nemlig mor til et barn med spastisk lammelse, eller cerebral parese, som et resultat af en dramatisk fødsel med iltmangel. Jeg har det virkelig svært med den danske oversættelse af cerebral parese, for min søns hjerneskade er ikke af den rent spastiske type. Han har i stedet *vekslende muskeltonus*. Min største skræk på hans vegne er, at han som voksen, vil kunne opfattes som beruset, eftersom hans

krop er ligeså usamarbejdsvillig som hos den, der er fuld af alkohol eller skæv af stoffer. Allerede i dag tror mange, der møder ham for første gang, at han har svært ved at forstå, bare fordi hans tale er utydelig. Selvom han har en hjerneskade er han meget begavet – og det mener jeg ikke kun fordi jeg er stolt over at være hans mor.

Vi har i dag en norm, hvor den normalfungerende og højtpræsterende krop hyldest, ja, næsten tilbedes. Derfor håber jeg, at den foragt for det svage, der ofte ses tydeligt i samfundet, kommer til at stå tilbage for en sårbarhedens teologi. CP, cerebral parese, kan også udlægges som i spillet *PokémonGo*. Her betyder CP ikke cerebral parese, men er forkortelsen for *combat power*. Jo flere kampe, man har vundet, jo højere CP og dermed desto bedre. Det er noget vi kan genkende. Vi har en Gud, der har kæmpet og bliver ved med at kæmpe for det gode, Kristus bærer også sår.

Og hvad mere er: Vi er slet heller ikke færdige med racismen, selvom vi måske tror det. Det mærkes tydeligt, hvis man kombinerer tre minoriteter, fx at være en sort handikappet kvinde – det er tre minoritetsprædikater på én gang – , eller prøv at tale med en adopteret kollega, og du vil få flere skræmmende eksempler på diskriminering.

Hvordan vil i huske sommeren i 2018? Jeg tror jeg vil huske den lange, varme og meget tørre sommer med skovbrande, grillforbud, og med gode råd om, hvordan vi kunne spare vand; noget, der påvirkede klimadebatten ved det svenske rigsdagsvalg i september måned. Oprigtigt talt tror jeg, uanset mine egne forventninger om, hvad der bliver det kommende, at de næste store revolutioner og protester, må være noget der udfordrer vores allesammens fælles fremtid. Derfor tror jeg, at klimaet bliver det næste store revolutionsområde. Hvad betyder det fx, når Gud i Første Mosebog siger, at vi skal herske over dyr og natur? Hvordan skal

vi forstå bevægelsen af magt oppefra og ned i det hebraisk *judar*, i en fortolkning som også handler om vores kraft til at tjene skabningen i Kristi efterfølgelse?

Jeg tror, hvad jeg her har prøvet at vise, på eksemplerne i de skjulte fortællinger, som både giver kraft til en hellig vrede og som kan løfte fortællingerne op i lyset til forståelse og dermed give os nye indsigter. Alle revolutioner kan være svære at organisere, men med dagens teknik spreder de sig også med lynets hastighed og kan nå helt ny kraft i deres færden ud i verden. Men alle revolutioner kræver at flere end kun de nærmest berørte engagerer sig og tager stilling, at vi står sammen i solidaritet og bruger intellektet mod al uretfærdighed.

Vi har endnu ikke opnået den frihed og demokrati, som alle mennesker har ret til, men den må nye stemmer synge og råbe videre om. Når vi med tiden opdager de skjulte fortællinger iblandt os, uanset om de handler om Gud, ligestilling mellem kønnene, religioner, forskellige nationaliteter eller hudfarver, så er det også vores pligt, som tolkende teologer at løfte dem op i lyset med hjælp af de bibelske historier, der rummer alle livets lag. Lad os gøre det inklusivt, ikke indsnævrende, men med mangfoldighed. Jesus siger tit i sine lignelser, ”det er som med...” For livet er fuldt af skjulte fortællinger, i hvilke det også er ”som med...”. Men de fortællinger, de billeder vi har af Gud, de skal ikke skjules. Selv om tiden mest er til nogle få udvalgte billeder, så skal vi bruge hele viften af billeder. De skal fortælles og fortolkes for nye generationer, i hver tid, igen og igen, fordi det er den bedste måde at lære Gud at kende på. Emnet bliver aldrig udtømt, men lad os bruge tiden og sproget til at uddybe.